

מראי מקומות, שיעור מאת הגי"ר יעקב המניק שליט"א

יומא פז. - בענין לימוד בקשת מחילה מיוסף

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- רבינו תם (תוס' ע"ז יט.) מסביר שהלומד תלמוד בבלי יוצא ידי לימוד מקרא וגם לימוד משנה וגם לימוד תלמוד, כיון שהיא "בלולה" במקרא משנה ותלמוד, כדאיתא בסנהדרין (כד.). וצ"ע, מה ענין הבלילה לכאן? אם הגמרא מביאה את כל הפסוקים שבתנ"י, הא ודאי לומד בזה את כל הפסוקים ומה חידש רבינו תם? ואם לאו (כמו שנראה שלא הביא הש"ס אלא כרבע מפסוקי תנ"ך) - מא מהני שהתלמוד "בלולה" במקרא?
- האם יוסף מחל לאחיו על זה שמכרוהו? אם מחלם (וכמבואר להדיא במדרש רבה), האידך ילפינן מאחי יוסף שלא צריך לבקש מחילה יותר משלש פעמים כשאין נמחלים, ועוד, היכן מצאנו בתורה שמחלים? ואם לא מחלים - למה נהג אתם באכזריות ולא מחלים?
- בגמרא תענית, באמצע סוגיא דמיירי בשליחת עיקב את בניו למצרים, דרשו הלשון 'אל תרגזו בדרך' שאמר יוסף לאחיו כששלחם לאביהם להורידו למצרים. וצ"ע, מה ענין דרשא זו לסוגיית הגמ' ועוד קשה, למה הוצרך יוסף להזהיר לאחיו על זה עכשיו, וכי לא למדו שאין 'לרגזו בדרך' לפני נסיעתם הראשונה למצרים? עוד יל"ע למה לא אמרו האחים לאביהם שהקב"ה הוא שהמליך את יוסף על מצרים, כמו שביקש מהם יוסף?
- האם יעקב באמת צוה לבניו לומר ליוסף אחר מיתתו למחול להם על עון המכירה, ומנין לנו לומר כן?
- בחלום השני של יוסף, למה לא הראו ליוסף את האחים עצמם משתחוויים לו, וראה הכוכבים משתחוויים לו במקומן?

הקדמה - הבנת הפסוקים שהובאו בש"ס

1. תוס' עבודה זרה יט. ד"ה ישלש, וז"ל, "ישלש אדם שנותיו וכו' אלא ליומי. ... ונראה לר"ת דאנו שעוסקין בתלמוד בבלי דיינו כי הוא בלול במקרא במשנה ובתלמוד כדאמרין בסנהדרין (דף כד.) בבל בלולה במקרא בלולה במשנה בלולה בתלמוד."

2. פחד יצחק לשבועות, מאמר כ"ח אות א', וז"ל, "עיינן קידושין דף ל' אל תקרי ושנתם אלא ושלתם, לעולם ישלש אדם שנותיו, שליש במקרא, שליש במשנה, ושלש בתלמוד. והביאו תוס' בשם רבינו תם, דאנו שעוסקים בתלמוד בבלי, דינו כו' בלולה בתלמוד, ע"כ דברי רבינו תם. ובפשוטו נראה, דהך שאנו יוצאים ידי שילוש על ידי הבלילות שבלתמוד בבלי, היינו משום שמובאים שם פסוקי המקרא, והרבה משניות. אמנם אם זו היא הכונה בדברי רבינו תם, לא הוצרך כלל להביא מימרא דר' יוחנן בסנהדרין, דהרי עינינו הרואות שכך הוא. וכל חידושו של ר' יוחנן, הוא לדרוש את שמו של תלמוד בבלי, על שם הבלילות. אבל בעצם עובדת הבלילות, לא חידש ר' יוחנן כלום. ואם כן, איזו שייכות יש לה למימרא דר' יוחנן, עם דבריו של רבינו תם."

3. תוס' ערובין סה: ד"ה בצר אל יורה, וז"ל, "ור"ת מפרש דמהאי קרא קדריש היערוך שועך לא בצר (איוב לו) כלומר בשעת צרה אל תערוך תפלתך כשיש טירוד - ובכמה מקומות רגיל הש"ס לקצר המקרא כגון ונתן הכסף וקם לו ומיהו קצת קשה בצר אל יורה דהוה ליה למימר אל יתפלל."

מחילת יוסף לאחיו

4. **גמרא יומא פז.**, וז"ל, "ואמר ר' יוסי בר חנינא כל המבקש מטו מחבירו אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים שנאמר אנא שא נא ועתה שא נא ואם מת מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ואומר חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוגי שחבלתי בו."

ומהרש"א שם בחי' אגדות, וז"ל, "ויש להקשות, מנלן למילף מהכא דאל יבקש יותר מג' פעמים, ואימא אם לא נתרצה להם יוסף בפעם ג' היו מבקשים ממנו יותר מג"פ? וי"ל דהא ודאי יוסף נתרצה להם בפעם אחת, וא"כ הא דכתיב הכא בבקשה ג"פ נא על כרחך לאשמועינן שאילו לא היה נתרצה בפעם אחת היו מבקשים ממנו יותר עד ג"פ, ומינה לדעלמא שאל יבקש יותר מג"פ."

5. **בראשית פרק נ' פסוקים ט"ו-כ'**, וז"ל, "טו וַיִּרְאוּ אֶחָי-יוֹסֵף כִּי-מָת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִשְׁטַמְנוּ יוֹסֵף וְהִשָּׁב יָשִׁיב לָנוּ אֶת כָּל-הַרְעָה אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ אֹתוֹ: טז וַיֵּצְאוּ אֶל-יוֹסֵף לֵאמֹר אֲבִיךָ צָוָה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר: יז כֹּה-תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אֲנָא שָׂא נָא פֶּשַׁע אֲחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי-רָעָה גָּמְלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפָשַׁע עֲבָדֵי אֱלֹהֵי אֲבִיךָ וַיִּבְדֶּךָ יוֹסֵף בְּדַבְרָם אֵלָיו: יח וַיֵּלְכוּ גַם-אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנְנוּ לְךָ לַעֲבָדִים: יט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אֶל-תִּירְאוּ כִּי הִתַּחַת אֱלֹהִים אָנִי: כ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָה לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֶׂה פְּיוֹם הַזֶּה לְהַחִיית עַם-רַב."

ורבינו בחיי שם, וז"ל, "והנה אחיו בקשו ממנו מחילה, ולא באר הכתוב שמחל להם, וכבר בארו רז"ל שכל מי שחטא לחברו ועשה תשובה אינו נמחל לעולם עד שירצה את חברו. ואע"פ שהזכיר הכתוב 'וינחם אותם וידבר על לבם', שנראה בזה שהיה להם רצון מיוסף, מכל מקום לא ראינו שיזכיר הכתוב מחילה ביוסף ולא שיוודה להם שישא פשעם וחטאתם, ואם כן מתו בענשם בלא מחילת יוסף ואי אפשר להתכפר עונם רק במחלתו, ועל כן הוצרך העונש להיותו כמוס וחתום להפקד אחר זמן בענין עשרה הרוגי מלכות."

6. **אסתר רבה סוף פרשה ז'** (וכעין זה בילקוט שמעוני תהלים רמז תרמח, ע"ש), וז"ל, "א"ר יששכר דכפר מגדו ומה אם מי שמחל ואמר 'לא אתם שלחתם אותי הנה כי הא-לקים', ראה עד היכן היא מתוקנת, שהרי עד ימי מרדכי אותו עונש של מכירת יוסף קיים, מי שאינו מוחל על אחת כמה וכמה."

7. **גמרא יבמות סה:**, וז"ל, "וא"ר אילעא משום רבי אלעזר בר' שמעון מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום שנאמר 'אביך צוה וגו' כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו'."

יוסף שולח את אחיו

8. **גמרא תענית י:**, וז"ל, "שכח ואכל ושתה אל יתראה בפני הצבור ואל ינהיג עידונין בעצמו שנאמר 'ויאמר יעקב לבניו למה תתראו' אמר להם יעקב לבניו אל תראו עצמכם כשאתם שבעין לא בפני עשו ולא בפני ישמעאל כדי שלא יתקנאו בכם. 'אל תרגזו בדרך' - אמר רבי אלעזר אמר להם יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגזו עליכם הדרך... במתניתא תנא אל תפסיעו פסיעה גסה... והכניסו חמה לעיר כדרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב שנאמר 'הבקר אור והאנשים שלחו'."

9. **בראשית פרק מ"ה פסוקים ט', כ"ד**, וז"ל, "ט מִהָרוּ וַעֲלוּ אֶל-אֲבִי וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו כֹּה אָמַר בְּנֵךְ יוֹסֵף שְׁמֵנִי אֶלְקִים לְאָדוֹן לְכָל-מִצְרָיִם רְדֵה אֵלַי אֶל-תַּעֲמֹד: כד וַיִּשְׁלַח אֶת-אֶחָיו וַיֵּלְכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֶל-תִּרְגְּזוּ בְּדֶרֶךְ: כה וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנָעַן אֶל-יַעֲקֹב אֲבִיהֶם: כו וַיִּגְדּוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי-הוּא מִשָּׁל בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיִּפֶגַּע לְבוֹ כִּי לֹא-הָאֱמִין לָהֶם."

10. מרבה שלום (לר' יעקב דוד המניק) שם בביאור האגדה, וז"ל,

לכתוב להיפך, וישלח את אחיו ויאמר אלהם אל תרגזו בדרך, ורק אחר כך "וילכו". [ויש לתרץ בדוחק שהוא היה מלווה אותם והוא רצה ליפטר מתוך דבר הלכה כדאיתא במסכת ברכות (לא), ולזה אמר להם הלכות הדרך ואף על גב שהם ידעו אותן כל הזמן.]

אלא נראה דהא גופא הויה דרשת השי"ס, שבאמת אם היו מקבלים עליהם את שליחותו היה זה ענין של מצוה. שהרי הוא אמר להם (מה: ה) כי למחיה שלחני אלקים לפניכם וגוי' וישלחני אלקים לפניכם וגוי' ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה כי האלקים וגוי' מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלקים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמוד.

הרי שהבין יוסף שיש כאן שליחות ומצוה של מעלה. אבל כשבאו ליעקב אמרו לו (מה: כו) עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים, הרי שלא הזכירו ששם אותו אלקים לאדון. ורק אחר כך כתוב (מה: כז) וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אלהם וגוי', משמע שהם מצד עצמם לא קיבלו עליהם את דעתו של יוסף שהיה בכל זה ענין של שליחות ומצוה אלקית.

ומדוקדק לשון הפסוק שנאמר וישלח את אחיו וילכו, פי' הוא רצה לשלחם בשליחות של מצוה לפי דעתו, ואמנם הבחין בהם שהלכו לבד מדעת עצמם שיש עצה טובה להביא את אביהם למצרים אבל לא מצוה.

ורק אז אמר להם "אל תרגזו בדרך", שלפי דעתכם יש לכם לזהר ואינכם יכולים לסמוך על השמירה של שלוחי מצוה אינן ניזוקין.

ועל כל פנים לפי זה יש לומר, דהא דלא נחשבו להיות שלוחי מצוה בחזרתן, הוא מפני שכבר החליטו לישאר במצרים מדעת עצמם כנ"ל. ועל ידי זה נתבטל הענין של שלוחי מצוה בחזרתן, כיון שכבר לא היו צריכים לחזור לשם לביתו של יעקב, שאין זה מקומם הקבוע, אחר שהכריעו שהם עוזבים מקום זה ומעתיקים את דירתם למצרים.

וכל מה שהלכו לשם עכשיו היה כדי להביא את אביהם ורכושם למצרים, וזאת נחשבת הליכה חדשה.

וזהו אל "תרגזו" בדרך, ואף על גב שעיקר הציווי שלו היה על הדרך שלא תרגזו, מכל מקום כיון שכל זה הרי הם גרמו לעצמם על ידי שלא קיבלו את שליחותו לפי דעתו כנ"ל, נקט קרא אל "תרגזו" ותלה החסרון בהם, ודוק.

סדר הסוגיא, שכל ענינו הוא להוכיח שהליכתם למצרים בציווי של יעקב היתה נחשבת למצוה, מה שאין כן הליכתם בחזרה לארץ בציווי של יוסף, היא לא היתה נחשבת למצוה.

דהא ילפינן הלכה גמורה של דרך ארץ [ואולי גם של הלכות תענית] ממה שנאמר למה תתראו, שמי שאכל ושתה ביום תענית אל יתראה בפני הציבור. ואם כן על כרחך הא דדריש שאמר יעקב אל תראו עצמכם כשאתם שבעים לא בפני עשו ולא בפני ישמעאל, אין הכוונה מפני שאלו יבואו להלחם בהם, דאם כן ליכא למילף לדידן להלכות תענית.

אלא על כרחך הפירוש הוא, שאינו מן הראוי לצער את השכנים ולהביאם לידי קנאה, גם כשאנו בטוחים בכוחנו ואין אנו מפחדים ממלחמתם. ולזה נקט רש"י שלא להתראות בפני בני עשו שהיו צעורים ורעבים, דהיינו שגם בני עשו שהם שונאים אותנו יותר מבני ישמעאל, מכל מקום אל לנו לצערם ללא צורך.

ולהוכיח נקודה זו יש כאן ענין של מצוה ודרך ארץ, ולא חשש בעלמא מפני שגאה ומלחמה, הביא השי"ס שרק יוסף הוצרך לצוות לאחיו לזהר מלתעות בדרך ומלפסוע פסיעה גסה ויש ליכנס לעיר בעוד שהחמה זורחת, כיון שלא הלכו ממנו בשליחות של מצוה. אבל יעקב שלחם בשליחות של מצוה ולא הוצרך להזהירם בכל אלו.

[ולכן כאן הוא המקום היחידי בשי"ס מתוך שלשה מקומות שהובאה מימרא זו, שהביא רש"י דלא בעינן קרא דכתיב "הבוקר אור והאנשים שולחו" ללמוד שיש לצאת רק באור היום, כיון שאותו פסוק נאמר כשהלכו עדיין בשליחותו של יעקב, יעו"ש.]

וזהו שהדגיש רש"י שלא הלכו אלא בשביל דבר זה שלא רצו לצער את שכניהם, וזו היא שליחות גמורה של מצוה, ואין לחשוש מאיבוד הדרך ופסיעה גסה ואפילו מהליכה בלילה. [ואף על גב דבפסחים (ח). מבואר דהוי שליח מצוה גם כשיש לו כוונה אחרת, היינו רק כוונה צדדית ולא עיקרית כמו הליכה לצורך פרנסה.]

אמנם אם כן קשה דהא שלוחי מצוה גם בחזרתן אינן ניזוקין כדאיתא שם (ח), וא"כ מה בכך אם שליחותו של יוסף אינה מצוה, הא עדיין היו חוזרים משליחותו של יעקב, וצ"ע.

והנה בקרא כתיב (בראשית מה: כד) וישלח את אחיו וילכו ויאמר אלהם אל תרגזו בדרך. ולכאורה קשה, שהיה לו

תפקידו של יוסף כמלך

10. בראשית פרק ל"ז פסוקים ז'-ט', וז"ל, " ז והנה אֶנְחֵנו מֵאֲלֵמִים אֲלֵמִים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהֵנָּה קָמָה אֲלֵמְתִי וְגַם-נִצְבָּה וְהֵנָּה תִּסְבְּינָה אֲלֵמְתֵיכֶם וְתִשְׁתַּחֲוּיִן לְאֲלֵמְתִי: ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמֵלֶךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם-מְשׁוֹל תִּמְשַׁל בָּנוּ וַיֹּסְפוּ עוֹד שֵׁנָא אֲתוּ עַל-חֲלֻמְתֵינוּ וְעַל-דְּבָרֵינוּ: ט וַיַּחֲלֶם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיִּסְפֹּר אֲתוּ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הֵנָּה חֲלֻמְתֵי חֲלוֹם עוֹד וְהֵנָּה הַשְּׂמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאֶחָד עֶשֶׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוּיִם לִי. "